

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОКАЗАННЯ

О.І. Габро

*викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину (ст. 384 КК України), зокрема, відноситься до числа найменш вивчених. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами проти правосуддя. Невирішеність багатьох питань, що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.384 КК України, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі на дискусійні моменти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання присвячували свої роботи Ю.В. Александров, А.В. Галахова, М.І. Бансанов, А.М. Бойко, Д.І. Крупко, В.О. Навроцький, А.В. Наумов, В.Я. Тацій, В.С. Фельдблом, Є.В. Фесенко та ін. Але більшість наукових праць з аналізованої тематики ґрунтуються на застарілій нормативній базі, використанні вузького підходу – лише з окремих аспектів цієї проблеми, без врахування сучасного праворозуміння окреслених асоціальних явищ.

Мета статті полягає: 1) у використанні цього дослідження для вдосконалення чинного КК України стосовно злочинів проти правосуддя; 2) аналізуючи суб'єктивну сторону, важливо усвідомити не тільки форму й вид вини, що притаманні цьому складу, але й розкрити зміст ознак інтелектуального та вольового моментів стосовно саме даного складу злочину завідомо неправдиве показання. Визначення мотиву й мети злочину допоможе більш ґрунтовно розібратися в цих питаннях.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с. 29]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння (внутрішня сутність злочинного діяння) суб'єктивна сторона складу злочину – це ті внутрішні процеси, які відбуваються в психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння, є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [2, с. 169]. До того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю людина найбільш загрожує відносинам, що забезпечують умови (стосунки) з охорони належного отримання суб'єктами провадження правдивих показань свідка чи потерпілого, неправдивого висновку експерта, правильного переказу від переказача. Оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, є органічною єдністю зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується за допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. У випадку застосування кримінально-правової норми (ст. 384 КК Украї-

ни) кожна з ознак складу злочину, в тому числі й ознаки суб'єктивної сторони, повинні бути вичерпно досліджені, для того щоб, юридична характеристика вказаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням. Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст.384 КК України, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим у практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства та суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, у переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, у ст. 384 КК України); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права, як: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст. 384 КК України, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотиву і мети [2, с. 169]. Таким чином, як вірно зазначають В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина [3, с. 5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також пов'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше – про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інакше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [4, с.136]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта – це є вина у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то коротко розглянемо ці загальнотеоретичні питання з урахуванням обмеженого обсягу цієї роботи. З цієї проблеми питання висловлені три основні судження: 1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [5, с. 78]. Іншими словами вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [6, с. 41]. Обґрунтовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форму вини [5, с. 123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і неспри-

ятлива – в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності та інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризує вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, це є елементом самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [7, с. 5 – 8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [8, с. 114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [9, с. 23].

Виходячи з вищевикладеного Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [10, с. 9]. Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказаність факту вчинення злочину конкретною особою [11, с. 15].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив та мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійними психологічними явищами, не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухіним, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [3, с. 6].

Не вдаючись у подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, на нашу думку, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони складу злочину завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції ст. 384 КК України, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 2 КК України). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [2, с. 179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК України. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити дізнавач, слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає, так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Угєвський запропонував своє, на його думку, більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [10, с. 103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст. 384 КК України, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [12, с. 86]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відноситься склад злочину, передбачений ч.1 ст. 384 КК України. Як відомо, з цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах із формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків, а інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [4, с. 140; 12, с. 88].

Повністю поділяємо другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їхньою законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 384 КК Украї-

ни. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони складу злочину завідомо неправдиве показання, характер дії, вказівка на завідомість, вказують на те, що цей злочин може вчинятися лише умисно. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірно зрозумілі інтереси осіб, егоїзм, помста тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

На нашу думку, для того, щоб дати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій, які винний вчинив під час давання свідком чи потерпілим завідомо неправдивих показань, завідомо неправдивого висновку експерта або завідомо неправильного перекладу перекладачем. Про це свідчать дослідження 100% кримінальних справ, охоплених нашим вивченням: з яких 100% справ свідчать, що вони вчинялися з умисною формою вини (при чому умисел був лише прямим).

Необхідно зазначити, що вивчення злочину передбаченого ст. 384 КК України, що відноситься за конструкцією об'єктивної сторони до злочинів з формальним складом можливо лише з прямим умислом. Ці висновки підтверджуються проведенням нами опитуванням працівників правоохоронних органів та судів, що займалися розслідування, або розглядом у суді справ стосовно завідомо неправдивих показань та окремих громадян (94% із 600 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів). Це також підтверджується тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій і бажає їх вчинити (оскільки інших складових окрім завідомості своїх дій тут немає).

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачених ст. 384 КК України така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже, і складу злочину [13, с. 780]. Ще раз стверджуємо, що об'єктивна сторона аналізованого злочину в якості обов'язкової ознаки включає лише суспільне небезпечне діяння: у нормах ч. 1 ст. 384 КК України це – «неправдиве показання, неправдивий висновок, неправильний переклад».

Інтелектуальна ознака умислу в даних злочинах включає лише усвідомлення особою суспільної небезпечності діянь. Ставлення до наслідків у виді заподіяння шкоди охоронюваним інтересам правосуддя, що охоплюється усвідомленням та бажанням особи, яка дає завідомо неправдиву інформацію, повідомлення, дані на кваліфікацію цих злочинів не впливають. Натомість вольова ознака аналізованих злочинів реалізується у бажанні вчинення конкретної дії – дати неправдиві дані усно чи письмово.

Таким чином, злочини проти правосуддя у виді давання завідомо неправдивих показань можуть бути вчинені тільки з прямим умислом [14, с. 525]. Злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену неправильність у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [4, с. 151].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений ст. 384 КК України є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для інтересів суспільства, громади чи окремої людини, які охороняються законом. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст. 384 КК України. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій що описані в ст. 384 КК України. Аналіз змісту умислу злочинів, що аналізуються дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням особи. Підставою для такого твердження є обставина, що закладена у нормах процесуального законодавства. Обов'язки особи, які вона повинна виконувати у зв'язку із здійсненням судочинства передбачають необхідну передумову: попередження свідка та потерпілого про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, експерта – за неправдивий висновок, перекладача – за неправильний переклад.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже, і усвідомити, що караність діяння означає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає, на нашу думку, перший етап формування умислу винного – інтелектуальний критерій вини.

На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений ст. 384 КК України спосіб чи утриматись від нього. При даванні завідомо неправдивих показань бажання особи буде підтверджено: повідомленням інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсним фактам, зміна відомих фактів і таке інше. В цьому випадку винний усвідомлює, що даючи неправдиві показання, висновок чи неправильний переклад органам правосуддя, він спотворює дійсність або замовчує її, переслідуючи мету, протилежну інтересам правосуддя, і бажає це вчинити. В цьому контексті можна стверджувати, що саме від волі свідка, потерпілого, експерта чи перекладача залежить рішучість давати завідомо неправдиве показання, висновок чи неправильний переклад всупереч вимогам суспільного, морального, громадського обов'язку, незважаючи на загрозу кримінальної відповідальності.

На думку певного кола науковців, умисним вважаються також дії особи, яка, не усвідомлюючи самої суспільної небезпечності свого діяння, бажає його вчинити [4, с. 138-142]. Дане правило може бути застосовано і для проаналізованих злочинів як діянь із формальним складом, які можуть бути вчинені лише з прямим умислом і для наявності складу злочину немає кримінально-правового значення передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Даючи неправдиві показання, той самий висновок як і неправильний

переклад, особа, взагалі, може не приділяти уваги можливому розвитку подій як результату її поведінки, зосереджуючись лише на самому змісті своїх вчинків, їх обґрунтованості та важливості в момент заподіяння. Крім того, вказівка в диспозиції ч. 1 ст. 384 КК України на «завідомість» давання неправдивих показань, висновку чи неправильному перекладу, є додатковим підтвердженням прямого умислу цього злочину.

Завідомість – це достовірне знання особою тих або інших обставин об'єктивної сторони складу злочину [15, с. 123]. Виходячи з цього завідомість неправдивих показань означає повну інформованість особи щодо повідомлюваних даних показань про їх невідповідність реальним фактам. Свідок або потерпілий володіє повним знанням про об'єктивну істину, розуміє значення цієї істини для забезпечення доказової бази у реалізації правосуддя. У зв'язку з цим, у випадках давання особою неправдивих показань при відсутності завідомості такої поведінки свідка чи-то потерпілого, діяння не містить складу злочину через відсутність вини. Типовим прикладом реалізації даного положення є рішення, прийняте у кримінальній справі по обвинуваченню громадянина О. місцевим судом Бориспільського району Київської області за ч. 1 ст. 178 КК України 1960 р. за фактом давання завідомо неправдивих показань за наступних обставин. Будучи допитаний у судовому засіданні у справі про поновлення на роботі працівника Державного авіаційного підприємства «Авіант України», громадянин О. пояснив, що у січні 1995 р. він за дорученням начальника відділу кадрів підприємства ознайомив старшого техніка К. з наказом про переведення на іншу посаду. Останній відмовився підписати даний наказ, про що О. склав акт про відмову від підпису. В подальшому цей факт став юридичною підставою для звільнення працівника К. з роботи. Ці показання О. підтвердив у судовому засіданні. Проте суд встановив, що показання О. не відповідають дійсності, але О. не мав умислу на давання неправдивих показань, оскільки він помилився через значний перебіг часу (4-роки). Він дійсно К. знайомив з наказом, але іншим за змістом, а тому наміру ввести суд в оману та бажання дати неправдиві показання в поведінці О. було відсутнім [16].

Завідомо неправдивий висновок експерта містить узагальнення, умовивід фахівця, які не відповідають об'єктивній істині, не випливають з логіки проведеного дослідження, а професійна підготовка суб'єкта злочину, його досвід забезпечують особі повне достовірне знання цих обставин. Подібний характер завідомості можна прослідкувати і у діях перекладача. Даний фахівець, на наше переконання, має необхідний рівень знань, щоб сприймати факти, оцінювати об'єктивний зміст отриманої інформації з документів або повідомлень (розповідей) учасників процесу й умисно надавати змінені або спотворювані дані у перекладі.

Отже, можна стверджувати на підставі дослідження, що обов'язковість завідомості у діяннях суб'єктів даних злочинних діянь означає, що наявність складу злочину виключається, якщо особа надає свідчення через помилкове сприйняття відомих їй фактів або обставин; невірне розуміння подій, що відбувалися, через недостатню професійну підготовку. Відсутність необхідного досвіду, приводить до помилкових висновків або неточного перекладу через названі вище обставини або інші (недосконалість, псування обладнання, устаткування при проведенні експертизи, відмова технічних пристроїв, якщо вони використовувались у процесі перекладу) причини, перелік яких не може бути вичерпним і у кожно-

му випадку сумніву вимагає всебічного дослідження, щоб не допустити слідчої чи судової помилки. Тому лише ретельна перевірка й оцінка доказів може привести до висновку про правдивість чи неправдивість даних показання (висновку експерта, перекладу). Якщо об'єктивно неправдиві показання даються в результаті сумлінної помилки, то той, хто давав такі показання, як уже зазначалося, не підлягає кримінальній відповідальності. Для кримінальної відповідальності за ст. 384 КК України необхідно у кожній справі встановити, що свідок, потерпілий, експерт, перекладач свідомо спотворили дані, які мають значення для об'єктивного розслідування або розгляду конкретної справи. Але як бути у тому випадку, коли експерт дає неправдивий висновок, а перекладач – неправильний, неточний переклад через свою несумлінність, а це негативно впливає на правосуддя? Ми пропонуємо ввести кримінальну відповідальність експерта та перекладача за такі дії, а саме доповнити ст. 384 КК України ч. 3 такого змісту: «неправдивий висновок експерта та неправильний переклад, зроблений експертом, перекладачем через несумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків під час провадження дізнання, досудового слідства, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді, якщо це спричинило винесення неправосудного рішення суду або інші тяжкі наслідки».

Нашим дослідженням кримінальних справ за період 2000 – 2010 рр. на основі репрезентативного фактичного матеріалу встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених ст. 384 КК України, що вчиняються в Україні. Ця суть і причини проявляються у: 1) почутті жалю до обвинуваченого – 31,3%; 2) впливі зацікавлених осіб – 21,42%; 3) користі – 17,6%; 4) ревнощам, злості та інших особистих почуттях – 7,4%; 5) помсті – 7,3%; 6) прихованні іншого злочину – 6,8%; 7) неприязні на ґрунті міжнаціональних та релігійних стосунків – 5,4%.

Як бачимо, найбільш поширеними причинами та мотивами завідомо неправдивих показань, висновків чи неправильного перекладу називаються співчуття, жаль до особи, притягнутої до кримінальної відповідальності; значний процент даних злочинів вчиняється під впливом зацікавлених осіб та з корисливих мотивів. Цікаво, що подібною є градація мотивів вчинення й інших категорій злочинів [17, с.92-99].

Враховуючи те, що мотив не входить у зміст психологічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ст. 384 КК України, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознаки умислу, то вони, таким чином, складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психологічного процесу в зв'язку з вчиненням злочину, вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Проведений аналіз судової практики щодо мотивів їх вчинення і підтверджує умисну форму вини для злочину, передбаченого ст. 384 КК України. Отже, мотив – це завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Важливо звернути увагу на те, що хоча мотиви давання завідомо неправдивих показань не визначені законом, однак у практичній слідчій та судовій діяльності вбачається необхідним на стадії досудового та судового розгляду справи встановити мотив та обґрунтувати їх в обвинувальному вирoku. Тому, у відпові-

дності з п. 2 ст. 64 КПК України та ст. 234 цього ж законодавчого акту органи досудового слідства, суд у кожній кримінальній справі зобов'язані встановити форму вини мотив і мету вчинення певного злочину. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети завідомо неправдивого показання слід більше приділяти уваги, ніж це робиться на практиці. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ із завідомо неправдивого показання, вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється. У більшості випадків, на думку практикуючих юристів, мотивом виступає бажання допомогти підсудному уникнути відповідальності. Як правило, свідки або потерпілі, які дають неправдиві показання, являються родичами або добрими знайомими підсудного (обвинуваченого). В той же час, не виключені випадки, коли неправдиві показання можуть бути дані з метою очорнити підсудного. В такому випадку мотивом є помста, заздрість тощо. Можливим мотивом давання неправдивих показань може виступати страх свідка чи потерпілого як результат залякування з боку зацікавлених осіб. При розслідуванні кримінальних справ за фактами давання неправдивих показань були випадки, коли неправдиві показання свідок давав під впливом родичів і навіть адвокатів підсудного [18, с. 34].

Мотиви умисного цього діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють обумовлені певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керується при вчиненні злочину.

Якщо спеціальний мотив в якості основної ознаки складу злочину або в якості кваліфікуючої ознаки включений до диспозиції кримінально-правової норми, то передбачений цією нормою злочин може бути вчинений виключно з прямим умислом, незалежно від особливостей конструкції самого складу злочину матеріального чи формального. Так ч. 2 ст. 384 КК України будучи прикладом формального складу злочину містить в якості однієї з кваліфікуючих ознак вказівку на вчинення злочинного діяння у виді завідомо неправдивих показань, висновок або неправильного перекладу « з корисливих мотивів ». Найявністю даної кваліфікуючої ознаки показує те, що суспільно небезпечне діяння може бути вчинене виключно з прямим умислом. Зміст корисливого мотиву полягає в тому, що винний, вчиняючи злочинне діяння, «бажає одержувати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або для інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержувати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, розбавитися ворога, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди» (Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи») [19, с. 37-42]. Даючи завідомо неправдиві показання, висновок або неправильний переклад свідок, експерт чи перекладач прагнуть через вчинення злочинного діяння отримати будь-які матеріальні блага (винагороду від родичів, підозрюваного, потерпілого, від однієї зі сторін у цивільному чи господарському процесі; задовольнити власну зацікавленість у перерозподілі прав власності за

рахунок постановлення бажаного для нього рішень тощо), або звільнення від певних матеріальних потреб (усунути конкурента по бізнесу не відшкодувати за подіяної шкоди і тощо). Користь може бути викликана прагненням особи до отримання матеріальної винагороди особисто для себе або для інших осіб достаток, благополуччя яких не байдужі для винного. Таким чином, вчинення завідомо неправдивого показання, давання завідомо неправдивого висновку чи неправильного перекладу з корисливих спонукань перетворює такі дії у кваліфікований вид злочину. Інші мотиви не впливають на його кваліфікацію.

Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки, а загально визначеним є те, що на відміну від мотиву мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне винний, вчиняючи злочин. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчинює злочин, то мета злочину визначає направленість дій, тобто – якого наслідку хоче досягти особа. Проте ні під час досудового слідства, ні під час розгляду кримінальних справ у судовому засіданні щодо завідомо неправдивого показання мета злочину не встановлюється, хоча це є істотним упущенням тому, що мета складає базу, тобто психологічну основу, на якій зароджується вина і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини.

Аналіз судово-слідчої практики дозволив виділити декілька основних результатів як мети своїх дій, досягнення, яких прагне особа даючи завідомо неправдиве показання, висновок чи неправильний переклад. Це: 1) добитися більш м'якого покарання для винної особи; 2) уникнути можливих неприємностей від зацікавлених осіб, або, навпаки, догодити цим особам; 3) отримати певну матеріальну чи іншу винагороду; 4) задовольнити які-небудь власні егоїстичні потреби (помститися, дошкулити ворогу, супернику в особистих взаєминах і т.п.); 5) притягнення до кримінальної відповідальності та засудження завідомо не винної особи; 6) уникнути відповідальності за вчинення іншого злочину.

Висновок. Як свідчать результати нашого дослідження, спектр мети та мотивів цих злочинів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме: попередження досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення завідомо неправдивого показання свідка або потерпілого, завідомо неправдивого висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, зробленого перекладачем. Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагомий значення для теорії кримінального права та практики. Зазначене положення має знайти відображення у відповідній постанові Пленуму Верховного суду України з зазначеної категорії справ (злочинів, проти правосуддя) у наступній редакції: «Судам з метою усунення недоліків у з'ясуванні форм і видів вини необхідно по кожній конкретній справі встановлювати мотив і мету злочи-

ну як психологічну основу, на якій зароджується вина, та які впливають на суть вини". У злочинах з кваліфікованими складами, якими є завідомо неправдиві показання, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисних мотивів, необхідно встановити психічне ставлення особи до відповідних кваліфікуючих ознак. Кваліфікація даних діянь може залежати і від спрямованості умислу на вчинення діяння конкретним способом (штучне створення доказів) або за наявності конкретних обставин (обвинувачення у тяжкому чи особливо тяжкому злочині), які виступають в якості обов'язкової, а кваліфікуючої ознаки. При кваліфікації злочинів з кваліфікованим складом необхідно встановити, з якою формою вини вони можуть бути вчинені. Так для відповіді на питання щодо наявності кваліфікуючих ознак «поєднані з обвинуваченням у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину» необхідно встановити, що особа при даванні завідомо неправдивих показань, неправдивого висновку чи неправильного перекладу усвідомлювала, що її інформація, повідомлення, дані містять юридично значимий факти, які дають підстави для обвинувачення конкретної особи у вчиненні злочинів даної категорії. Винний повинен усвідомлювати, який суспільно небезпечний характер давання завідомо неправдивих показань так і ступінь тяжкості тих злочинів для обвинувачення у вчиненні яких особа дає неправдиві показання. Тому дії винного не можуть бути кваліфіковані за ч.2 ст. 384 КК України із зазначенням кваліфікуючої ознаки, що розглядається у випадку, якщо йому не було повідомлено у зв'язку з яким конкретними обставинами чи стосовно якого факту він дає показання чи здійснює певні обов'язки. Так, свідок з метою допомоги своєму родичеві повідомляє, що на місці вчинені злочину бачив не його, а свого знайомого. При цьому дана особа може бути не поставлена до відома слідчим або судом, у вчиненні якого злочину обвинувачуються члени її сім'ї. Або свідок може повідомити, що бачив іншу людину. однак не бачив чи вчинила вона злочин.

Наведені приклади, як і все вищевикладене, підтверджують, що давання завідомо неправдивих показань із обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину може бути вчинене винним виключно з прямим умислом.

Аналогічним буде зміст та характер вини, якщо давання завідомо неправдивих показань поєднане із штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту. Особа в повній мірі оцінює свою поведінку щодо давання завідомо неправдивих показань, і щодо дій, які полягають у виготовленні, змінні будь-яких документів, предметів, що залишені у певних місцях з метою використання в якості доказів у будь-якій справі. При цьому винний достовірно знає, що такі докази недостовірні, не існують у дійсності, і бажає вчинити дії щодо їх створення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський. – К. : Істина, 2005. – 380 с.
2. Кримінальне право України. Загал. Частина: [підруч. для студентів юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.] / За ред. П.С. Матишевського – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
3. *Матвійчук В.К., Тарарухін С.А.* Суб'єктивна сторона складу злочину: Лекція. – Київ, НАВСУ, 1994. – 35 с.

4. Кримінальне право України / Заг. частина: підручник /Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В.; [відп. ред. Кондратьев Я.Ю.; наук. ред.. Клименко В.А. та Мельник М.І.] – К. : Правові джерела, 2002.- 432 с.
5. *Дагель П.С., Котов Д.П.* Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж : Изд-во Воронеж. Ун-та, 1974. – 230 с.
6. *Дагель П.С., Михеев Р.В.* Установление субъективной стороны преступления. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.
7. *Рарог А.И.* Вина и квалификация преступлений. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 63 с.
8. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве. – М. : Юрид. лит, 1975. – 184с.
9. *Злобин Г. А., Никифоров Б. С.* Умысел и его формы. – М., 1972.
10. *Утевский Б. С.* Вина в советском уголовном праве. – М. : Го- сюриздат, 1950. – 319 с.
11. *Рарог А.И.* Квалификация преступлений по субъективным признакам. – СПб., 2003. – 304 с.
12. Кримінальне право в запитаннях і відповідях. Загальна частина: [посібник для підготовки до іспитів] / За загальною редакцією Клименка В.А. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х ч. / Під загальною редакцією Потєбенька М.О., Гончаренка В.Г. -К. :Форум, 2001. – 942 с.
14. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А.Клименко та ін.] / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.
15. Уголовное право УССР. Общая часть : учебник / Под ред. проф. В. В. Сташица, доцента А. Ш. Якунова. – К. : Вища школа, 1984. – 384 с.
16. Архів місцевого суду Бориспільського району Київської області
17. *Савченко А. В.* Мотив і мотивація злочину : монографія / Андрій Володимирович Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
18. *Говорков Н. П.* Лжесвидетели / Н. П. Говорков // Законность. – 2005. – № 1. – С. 33-34.
19. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 7 лютого 2003 року // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 37-42.

Габро О.І. Суб'єктивна сторона складу злочину завідомо неправдиве показання

У статті розглядається проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину (ст. 384 КК України), що зокрема, відноситься до числа найменш вивчених. Це робить її особливо актуальною в сучасний період боротьби зі злочинами проти правосуддя.

Ключові слова: свідок, потерпілий, експерт, перекладач, завідомо неправдиві показання.

Габро О.И. Субъективная сторона состава преступления заведомо неправдивое показание

В статье рассматривается проблема субъективной стороны преступления и исследуемого состава преступления (ст.384 КК Украины), что, в частности, относится к числу наименее изученных. Это делает ее особенно актуальной в современный период борьбы с преступлениями против правосудия.

Ключевые слова: свидетель, потерпевший, эксперт, переводчик, заведомо ложные показания.

Gabro O.I. The subjective side of corpus delicti related to giving misleading evidence

The problem of the subjective side of the corpus delicti under Article 384 of the Criminal Code of Ukraine, less investigated so far, has been analysed. This makes it apparently critical under the current phase of combating crimes against justice.

Key words: *witness, victim, expert, translator, misleading evidence.*

Стаття надійшла до редакції 18.06.2011.